

УДК 351

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-6\(34\)-84-90](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-6(34)-84-90)

Василенко Надія Володимирівна доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри управління та адміністрування, КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти», м. Вінниця, тел.: (067) 431-89-80, <https://orcid.org/0000-0002-1087-4591>

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ПОВНОЇ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТОЮ: СУЧАСНІ ПІДХОДИ

Анотація. У статті розглядається проблема вивчення механізмів державної політики в освіті, яка в сучасній Україні актуальна, але в науковій літературі з державного управління є незначна кількість праць, присвячених цій проблемі. З'ясували окремі аспекти економічного, інформаційного чи інноваційного механізмів у загальній середній освіті в рамках педагогічних досліджень. Встановили, що сучасний етап вивчення цієї проблематики характеризується розглядом особливостей становлення і державного реформування системи середньої освіти в умовах НУШ; досліділи наукові джерела та визначили, що в основному увага приділяється увага якості освітнього процесу. Для з'ясування стану дослідження проблеми розвитку сучасної системи освіти в Україні проаналізували документи, які є результатом узагальнення широкого спектру здобутків науковців і, зокрема, фахівців у галузі державного управління освітою. Ми відзначили, що державне управління освітою – система органів державної влади, державних установ, організацій, керівництва, що взаємодіють між собою в процесі виконання покладених на них функцій. Здійснення процесу державного управління освіти в Україні відбувається за допомогою розроблення та реалізації відповідних механізмів управління, що забезпечують своєчасне й ефективне розв'язання наявних у цій сфері суперечностей. Механізми державного управління – це практичні заходи, засоби, важелі, стимули, за допомогою яких органи державної влади впливають на суспільство, виробництво, будь-яку соціальну систему з метою досягнення поставлених цілей. Ми прийшли до думки, що саме це ускладнює розроблення та реалізацію ефективних механізмів державного управління в освіті. Управління системою загальної середньої освіти здійснюється спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки України, яким підпорядковані відповідні навчально-виховні заклади.

Ключові слова: автономія закладу освіти, державне управління освіти, загальна середня освіта, заклади освіти, механізми державного управління,

модернізація, освітнє середовище, регіональна влада, регіональна система освіти, регіон, регіональний рівень, раціоналізація, трансформація змісту .

Vasylenko Nadiya Volodymyrivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Management and Administration, KZVO "Vinnytsia Academy of Continuing Education", Vinnytsia, tel.: (067) 431-89-80, <https://orcid.org/0000-0002-1087-4591>

MECHANISMS OF STATE POLICY MANAGEMENT OF THE COMPREHENSIVE GENERAL SECONDARY EDUCATION SYSTEM: MODERN APPROACHES

Abstract. The article deals with the problem of studying the mechanisms of state policy in education, which is relevant in modern Ukraine, but there is a small number of works devoted to this problem in the scientific literature on public administration. Certain aspects of economic, informational, or innovative mechanisms in general secondary education were clarified within the framework of pedagogical research. It was established that the current stage of the study of this problem is characterized by consideration of the peculiarities of the formation and state reform of the secondary education system in the conditions of the National Academy of Sciences; researched scientific sources and determined that mainly attention is paid to the quality of the educational process. In order to clarify the state of research on the development of the modern education system in Ukraine, documents were analyzed, which are the result of the generalization of a wide range of achievements of scientists and, in particular, specialists in the field of state education management. We noted that the state management of education is a system of state authorities, state institutions, organizations, and management that interact with each other in the process of performing the functions assigned to them. Implementation of the process of state management of education in Ukraine is carried out with the help of the development and implementation of appropriate management mechanisms that ensure timely and effective resolution of existing contradictions in this sphere. Mechanisms of state administration are practical measures, means, levers, incentives, with the help of which state authorities influence society, production, any social system in order to achieve the set goals. We came to the opinion that this is what complicates the development and implementation of effective mechanisms of state management in education. The management of the general secondary education system is carried out by a specially authorized central executive body in the field of education and science of Ukraine, to which the relevant educational institutions are subordinate.

Keywords: autonomy of the educational institution, state management of education, general secondary education, educational institutions, state management mechanisms, modernization, educational environment, regional government, regional education system, region, regional level, rationalization, content transformation.

Постановка проблеми. Вивчення наукових джерел показало, що одним із головних завдань для територіальних громад у ході цього процесу є створення функції управління освітою. До створення спроможних громад управлінням освітою в селах і селищах займались відділи освіти районних державних адміністрацій, які є елементами вертикалі державної виконавчої влади. Функції виконавчих органів сільських та селищних рад у сфері освіти були мінімальними та полягали в реалізації другорядних завдань для забезпечення шкіл (як наприклад організація підвозу учнів).

На відміну від райдержадміністрацій, органи місцевого самоврядування територіальних громад є автономними та мають всі повноваження, у тому числі у сфері управління освітою. Але серйозним викликом є їхня інституційна слабкість.

Органам місцевого самоврядування усіх громад разом з отриманням бюджетних преференцій та управлінських повноважень необхідно буде взяти на себе складне завдання та відповідальність за створення ефективного управління системою освіти. З огляду на викладене, ми вважаємо дослідити сучасні підходи, які допоможуть у вирішенні цього питання.

Отже, стає очевидною необхідність цілісного наукового дослідження щодо визначення змісту, форм і методів ефективного управління системою середньої освіти в умовах НУШ.

Аналіз сучасних досліджень і публікацій. Проблеми розвитку освіти розглядають вітчизняними науковцями широким колом українських дослідників: В. Биковим, І. Вакарчуком, Л. Ващенко, Р. Гуревич, Л. Даниленко, І. Зязюном, В. Кременем, В. Луговим, В. Олійником, Н. Протасовою та багатьма іншими. Проте до цього часу бракує концептуальної побудови механізму державного управління НУШ на регіональному рівні починаючи з наукового визначення поняття, з'ясування тенденцій стратегій розвитку освіти.

Мета статті – дослідити та проаналізувати механізми державного управління загальної середньої освіти

Виклад основного матеріалу. Наукове обґрунтування особливостей функціонування системи загальної середньої освіти в територіальному аспекті потрібне для адекватного відтворення різноманітності соціо-економічних, природних, національно-культурних умов регіонів України. Розгляд регіональних особливостей механізму в системі загальної середньої освіти, протиріч, що виникають, процесів, які відбуваються, потребує визначення змісту поняття «регіон», оскільки можна виділяти регіональні особливості роботи закладів освіти на різних рівнях залежно від того, що вкладається в поняття «регіон». Регіон розглядається як суб'єкт господарювання, якій виконує на території економічних, соціальних і суспільно-політичних завдань, можливість ефективного управління територією [3, с. 2].

Розуміючи під регіонами великі територіальні комплекси, що характеризується через економічну цілісність території як господарського комплексу, країни, можна обговорювати міждержавні відмінності загальноосвітніх закладів освіти. Це дає можливість виділити особливості української системи загальної середньої освіти загалом, як функціонування регіональних систем освіти, включаючи всі рівні освіти. Регіональна система освіти є складовою частиною української системи освіти, її зрізом у рамках регіону.

Практика показала, що традиційний розгляд за рівнями управління (державне, регіональне) не забезпечує комплексного бачення проблем регіоналізації внаслідок втрати міжрівневої взаємодії.

Тому ми прийшли до думки, що під регіональною системою освіти маємо розглядати сукупність розташованих у регіоні закладів освіти усіх рівнів освіти, впорядкованих на основі субординації відповідних органів управління освітою. Якісне сутнісне розуміння регіональної освітньої системи з базуванням на інституційно-функціональному підході вимагає конкретизації структури. Ядром такої системи за ідеальних умов повинен бути регіональний ринок праці як осередок економічної активності та продукування регіонального суспільного продукту, що становить основу забезпечення якості життя населення. Власне, саме структурні трансформації регіонального ринку праці повинні зумовлювати функціональну напрямленість регіональної освітньої системи, особливо стосовно виконання нею кваліфікаційно-професійної функції [10, с. 28].

Регіональна система освіти, у свою чергу, має вигляд сукупності місцевих освітніх систем, що включають заклади освіти, а також розташовані на цій території заклади освіти державного і регіонального підпорядкування. Найчастіше на цих територіях можливе розміщення філій закладів вищих освіти. У цьому разі в місцеву систему освіти входить саме філія, тоді як сам заклад освіти має розглядатися як елемент відповідної регіональної системи загальної середньої освіти. Управління регіональною системою освіти здійснюється на основі субординації всіх рівнів управління (державного, регіонального) [1, с. 54-60].

Під регіональною системою загальної середньої освіти ми розуміємо ту частину регіональної системи загальної середньої освіти, яка реалізує загальноосвітні програми НУШ (початкової, базовий середній, профільної). До неї входять як загальноосвітні заклади, так і їх структурні підрозділи, що беруть участь у їхній реалізації, наприклад, під час організації профільної освіти учнів або довузовської підготовки, а також органи управління освітою.

Для детальнішого дослідження різних аспектів діяльності системи загальної середньої освіти України в умовах НУШ її необхідно розглядати також як багаторегіональну систему, що функціонує на основі вертикальних і горизонтальних взаємодій.

Як вертикальні взаємодії ми розглядаємо співвідношення між рівнями системи загальної середньої освіти (зкладами освіти відповідних рівнів) і між рівнями управління зкладами освіти (державними, регіональними, місцевими установами освіти).

Горизонтальні взаємодії можливі як у вигляді взаємодій між регіональними системами освіти, так і у вигляді взаємодій між зкладами освіти [2, с. 98].

Регіональний рівень здійснює вироблення стратегії розвитку регіональної системи загальної середньої освіти з урахуванням напрямів розвитку системи загальної середньої освіти України, координацію стратегій розвитку місцевих освітніх систем, ухвалення рішень про створення і закриття закладів освіти регіонального рівня та координацію їхньої роботи, сприяння функціонуванню освітніх установ державного рівня [4, с. 125].

Підвищенню ефективності управління загальною середньою освітою регіону сприяє раціональна організація суб'єктів управління, насамперед підсистеми державних органів, тобто міських, районних відділів та управлінь освіти і власних загальноосвітніх навчальних закладів, функціонування яких мають забезпечувати інтересам суспільства і є обов'язковою ознакою соціального ефекту і засобом подальшого розвитку. З огляду на це управління загальною середньою освітою регіону має бути стратегічним і лише тоді розглядатися як соціально ефективно й досягнуте завдяки витрачанням ресурсів, адекватних результату.

Регіональна освітня політика, що також є частиною державної освітньої політики, проводиться місцевими органами державної влади. Вона має бути спрямована як на реалізацію загальнодержавних завдань в освіті на регіональному рівні, так і на створення умов для всебічного обліку в освітній сфері нестандартних, унікальних особливостей регіонів, на перетворення сфери освіти на чинник регіонального соціокультурного розвитку. Місцева, освітня політика повинна нині стати ключовим елементом комплексної державної освітньої політики на рівні загальної середньої освіти [3, с.2].

Дослідження показали, що саме на рівні загальної середньої освіти освітня політика у сфері загальної середньої освіти стає гранично конкретною, оскільки до неї належать практично всі загальноосвітні заклади освіти. Саме на місцевому рівні в період переходу до адекватного сучасним ринковим умовам державного економічного механізму в системі загальної середньої освіти повинні формуватися нові економічні відносини, забезпечуватися підтримка державою інноваційних програм і проектів, їх розвиток.

За цих умов кардинально зростає роль регіональних органів управління освітою та регіональної освітньої політики, що проводиться ними. Одночасно ми маємо передбачити, що виникає загроза ліквідації єдиного освітнього простору і зростання освітньої нерівності в різних регіонах. Тому потрібне поєднання компетенції та відповідальності державного, регіонального й

місцевого рівнів влади в управлінні системою загальної середньої освіти. Одночасно необхідно забезпечити підвищення ступеня державного управління системою загальної середньої освіти, передавши частину обов'язків з фінансування на регіональний рівень [3, с. 11].

Тому до завдань регіональних органів управління освітою ми віднесли: забезпечення фінансового наповнення державного стандарту освіти НУШ; обґрунтування одержавленням загальної середньої освіти; забезпечення близькості до споживача й територіальна відповідність освітніх послуг, що надаються; зумовлювання необхідності спільного управління загальною середньою освітою регіональних і місцевих органів влади

Все вищевикладене вказує на необхідність здійснення в рамках чинного законодавства заходів щодо оптимізації розподілу повноважень за рівнями управління. Йдеться насамперед про посилення відповідальності менеджменту на інституціональному рівні за виконання своїх обов'язків і про одночасне створення механізму захисту цих рівнів від неправомірного втручання згори, від підміни їх діяльності (навіть за умови субсидування частини витрат) суб'єктами управління вищих рівнів.

Висновки. Отже, проблеми управління освітою на регіональному рівні є актуальними й активно вивчаються та досліджуються науковцями й упроваджуються у практику сучасними керівниками.

Враховуючи викладене вище, розвиток управління освітою на регіональному рівні може здійснюватися за умов узгодженого розподілу управлінських функцій для досягнення стратегічної управлінської мети за участю суб'єктів різних структур та ефективного використання можливостей ресурсів зовнішнього та внутрішнього середовища.

Наші подальші дослідження зазначеної проблеми будуть присвячені теоретичному обґрунтуванню та розробленню моделі організації управління у сфері освіти на регіональному рівні в умовах децентралізації, визначенню критеріїв оцінки її ефективності та розроблення концепції управління закладом освіти за участю суб'єктів зовнішнього та внутрішнього середовища об'єднаної територіальної громади, що перевірятимуть на практиці заклади освіти в різних регіонах України.

Література:

1. Андрощук А.Г. Освіта у країнах європейської спільноти: структура і управління. Проблеми науки. 2017. № 8. С. 54–60
2. Бесчастний В.М. Розвиток інформаційного суспільства як позитивний чинник впливу на якість управління вітчизняною освітою. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2014. № 4. С. 10–146.
3. Вакарчук І.О. Пріоритетні питання державної політики : тези виступу міністра освіти і науки України І.О. Вакарчука на засіданні Кабінету Міністрів України 23 квітня 2008 р. Освіта. 2008. 23–30 квітня (№ 17). С. 2.
4. Кремень В.Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізації. Результати. Київ : Грамота, 2011. 448 с.

5. Михайлик І.М. Організаційно-правові засади функціонування системи загальної середньої освіти на регіональному рівні. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2010-2/doc/4/06.pdf>.

6. Протасова Н.Г. Державне управління у сфері освіти : глосарій з дисциплін магістерської програми за спеціальністю «Державне управління в сфері освіти». Київ : НАДУ, 2013. 48 с.

7. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>.

8. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/print>.

9. Степанов О.П. Пріоритети структурної перебудови на основі інноваційної моделі. Стратегія розвитку України. 2010. № 3–4. С. 3–17.

10. Шевчук А.В. Регіональні освітні системи: теорія, методологія, практика інноваційного розвитку. Львів : Інститут регіональних досліджень НАН України, 2014_

References:

1. Androshuk, A.G. (2017). Osvita u kraïnah evropejs'koï spil'noti: struktura i upravlinnja [Education in the countries of the European Community: structure and management]. *Problemi nauki - Problems of science*, 8, 54–60 [in Ukrainian].

2. Beschastnij, V.M. (2014). Rozvitok informacijnogo suspil'stva jak pozitivnij chinnik vplivu na jakist' upravlinnja vitchiznjanuju osvitoju [The development of the information society as a positive factor influencing the quality of the management of national education]. *Derzhavne upravlinnja: udoskonalennja ta rozvitok - Public administration: improvement and development*, 4, 10–146 [in Ukrainian].

3. Vakarchuk, I.O. (2008). *Prioritetni pitannja derzhavnoï politiki [Priority issues of state policy]*. *Osvita - Education*, 17, 2 [in Ukrainian].

4. Kremen', V.G. (2011). *Osvita i nauka v Ukraïni – innovacijni aspekti. Strategija. Realizacii. Rezul'tati [Education and science in Ukraine - innovative aspects. Strategy. Implementations. The results]*. Kii'v : Gramota [in Ukrainian].

5. Mihajlik, I.M. (2010). Organizacijno-pravovi zasadi funkcionuvannja sistemi zagal'noï seredn'oï osviti na regional'nomu rivni [Organizational and legal principles of functioning of the general secondary education system at the regional level]. [www.kbuapa.kharkov.ua](http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2010-2/doc/4/06.pdf) Retrieved from <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2010-2/doc/4/06.pdf>. [in Ukrainian].

6. Protasova, N.G. (2013). *Derzhavne upravlinnja u sferi osviti : glosarij z disciplinmagisters'koï programi za special'nistju «Derzhavne upravlinnja v sferi osviti» [State administration in the field of education: glossary of the master's degree program in the specialty "State administration in the field of education"]*. Kii'v : NADU [in Ukrainian].

7. Zakon Ukraïni “Pro misceve samovrjaduvannja v Ukraïni” [The Law of Ukraine “On local self-government in Ukraine”]. (n.d). [zakon.rada.gov.ua](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80) Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>. [in Ukrainian].

8. Zakon Ukraïni “Pro osvitu” [The Law of Ukraine “On education”]. (n.d). [zakon.rada.gov.ua](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/print) Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/print>. [in Ukrainian].

9. Stepanov, O.P. (2010). Prioriteti strukturnoï perebudovi na osnovi innovacijnoï modeli [Priorities of structural restructuring based on the innovative model]. *Strategija rozvitku Ukraïni - Development strategy of Ukraine*, 3–4. , 3–17 [in Ukrainian].

10. Shevchuk, A.V. (2014). *Regional'ni osvitni sistemi: teorija, metodologija, praktika innovacijnogo rozvitku [Regional educational systems: theory, methodology, practice of innovative development]*. L'viv : Institut regional'nih doslidzhen' NAN Ukraïni [in Ukrainian].